

KÖZLEMÉNYEK

„A papok házasságáról való komédia” – Beszámoló az eddig töredékesen ismert *Comoedia de matrimonio* (RMNy 88.) teljes példányáról. 1854-ben Toldy Ferenc *A magyar költészet története*¹ című monográfiájában a 16. századi bibliai tárgyú tanköltészet, epika és dráma történetének áttekintése során futólag beszámolt arról, hogy könyvtára egy komédia töredékét őrzi, mely a katolikus papok cölibátussal kapcsolatos felfogását gúnyolja. A mindössze nyolclapos, könyvtáblából kiáztatott töredék a komédia utolsó fólióit (D1; D4–D5 + hátsó szennylap) őrizte meg. Az utolsó lapon található kolofon alapján a nyomtatvány Krakóban készült „Kerekotzki Ferentz” által, 1550-ben. Toldy – megbízható adatok hiányában – csupán a következőket jegyezte meg a töredékről: „egy prózai satira a katolikus papok nőtlenségét gúnyolja beszélgetés alakjában. (Krakkó 1550. egyetlen és csonka péld. saját könyvt.)”² Toldy *Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez*³ című monográfiájából emellett azt tudhatjuk még meg a töredékről, hogy az együttesen került kiáztatásra az *Igen draga es hasznos [...] receptummal*⁴ egy „szinte XVI. századbeli erdélyi nyomtatvány borítótáblájából.”⁵ Toldy beszámolójából azonban nem derül ki, hogy az általa említett „erdélyi nyomtatvány” mikori és mi is pontosan.

Pár évvel azután, hogy Toldy említést tett 1854-es monográfiájában az azonosíthatatlan komédia-töredékről, előkerült egy másik komédia hiánytalan példánya, melyet Huszár Gál nyomdájában adtak ki 1559-ben, címe: *Comoedia lepidissima de sacerdotio [...] Az igaz papságnak tiköre*, szerzője Sztárai Mihály.⁶

A két nyomtatvány összehasonlítása alapján Toldy Ferenc arra a megállapításra jutott, hogy az általa őrzött *Comoedia de matrimonio* néven hivatkozott töredék szintén Sztárai Mihály munkája.⁷ Ugyanekkor azt is megállapította Toldy, hogy az általa őrzött töredék kolofonja valószínűsíthetően hamis: „Kerekotzki Ferentz” nevű krakkói nyomdász nem létezett. Ezt lengyelországi kutatókra hivatkozva

¹ TOLDY 1854.

² *Uo.*, 193.

³ TOLDY 1870.

⁴ RMNy 185.

⁵ *Uo.*, 22.

⁶ RMNy 158.

⁷ TOLDY 1870, 16–17.

később megerősítette Varjas Béla is.⁸ Korabeli nyomtatványokkal való összevetés alapján úgy vélte Toldy, hogy a töredék Kolozsvárt készült.⁹ A kolofonban feltüntetett kiadási hely tehát megcáfolásra került. Az ugyanitt megnevezett 1550-es kiadási év kapcsán ugyanabból a tényből – hamis kolofon – a kutatók más-más irányban indultak el. Molnár József úgy vélte a Hoffgreff–Heltai-nyomda nyomdatermékeinek vizsgálata alapján, hogy a nyomtatás éve valószínűbben 1553 – ekkor ugyanis több nyomtatvány is névtelenül hagyta el a sajtót.¹⁰ Ugyanakkor, amint arra Varjas rámutatott, az 1553-as nyomtatványokon,¹¹ ha nem is került feltüntetésre a nyomtató neve, de a nyomtatás helye és ideje igen, illetve a *Catechismus* (RMNy 100) esetében annak összeállítójának (Heltai Gáspár) neve is szerepel a címlapon. Ezáltal nem tekinthetőek beazonosíthatatlannak és ennek révén a Sztárai-nyomtatvány kiadástörténetéhez köthető munkáknak.¹² Molnár Józseffel szemben Varjas Béla elfogadta a kolofonban feltüntetett 1550-es kiadási évet, arra a megfontolásra építve, hogy hamis kolofonra a kolozsvári nyomdának csak 1550-ben lehetett szüksége Fráter György bosszújától tartva. Fráter 1551. év végi halálával a katolikus befolyás a kérdéses időben már nem volt olyan meghatározó, hogy attól tartani kellett volna.¹³

A Toldy által felfedezett töredék nagy vonalakban ezek megállapítását tette lehetővé annak kiadástörténetével kapcsolatosan. Az első magyar nyelvű drámai emlékünket érintő további kérdéseket főképp a Huszár Gál nyomdájában megjelent későbbi komédia tanulságai alapján próbálták megválaszolni.¹⁴

2024 végén egy adatfeltáró kutatás során – melynek célja annak felderítése volt, hogy a Hoffgreff–Heltai-nyomda 1550–1575 között kiadott nyomtatványiból hol és hány példány maradt fenn – a Dán Királyi Könyvtárban egy igen érdekes tételre bukkantam: „Å [!] papoc hazasagarol : valo comoedia – Sztárai Mihály.”¹⁵ A kérdéses tétel azonosításában Thomasen Laura Søvsø, a könyvtár egyik munkatársa volt segítségemre, később a könyvtár kérésemre digitalizálta a birtokukban álló nyomtatványt és rendelkezésemre is bocsátotta e digitális másolatot. Ezek alapján biztosra mondható, hogy a Dán Királyi Könyvtárban található „176 III/507” szám alatt bejegyzett nyomtatvány azonos Sztárai Mihály *Comoedia de matrimonio* néven ismert, 1550-re datált, mindezidáig csak nyolclapnyi töredékben ismert nyomtatványával. A Dán Királyi Könyvtárban található példány hiánytalan, sérülésmentes, teljes példány.

⁸ VARJAS 1969, 120. A téma kapcsán tett megjegyzése: „Kétkelkedett a kiadvány krakkói eredetében a lengyel tudományosság is, minthogy Kerekotzki nevű nyomdász a lengyel könyvkiadás történetében teljesen ismeretlen.”

⁹ TOLDY 1870, 18–19.

¹⁰ MOLNÁR 1961, 429.

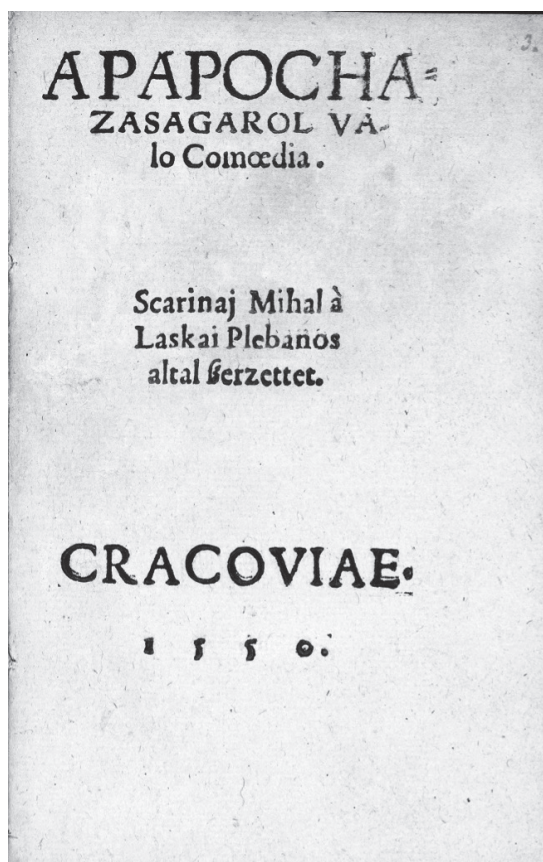
¹¹ RMNy 100; 101; 102.

¹² VARJAS 1969, 122–123.

¹³ *Uo.*, 122–124.

¹⁴ Kiemelendő e tekintetben: LATZKOVITS 2000, 378.

¹⁵ https://soeg.kb.dk/permalink/45KBDK_KGL/1pioq0f/alma99121931157505763

1. ábra. Sztárai Mihály nyomtatványa

A nyomtatvány általános leírása

A Dán Királyi Könyvtárban található példány alapján az RMNy 1971-ben kiadott 88. tétele a következőképpen egészíthető ki:

RMNy 88.

A PAPOC HAZASAGAROL VALo Comoedia. Scarinaj [!]¹⁶ Mihál a' Laskai Plebanos által Berzettet. Cracoviae [Kolozsvár] 1550. [Hoffgreff György és Heltai Gáspár]

A–C⁸, D⁵ = [29] fol. – 8°

¹⁶ N. B.: A nyomtatvány igen sok sajtóhibával jelent meg, meglátásom szerint a „Scarinai” szó is ezek közé sorolható, azt feltételezve, hogy Sztárai (vagyis Michael Starinus, avagy félig magyarosítva: Sztarinai Mihály) nevét félreolvasta a szedő. Azért sem gondolom szándékos névrejtésnek, mert alatta megnevezésre került Sztárai valódi szolgálati helye és rangja is.

Evangélikus szatirikus hitvitázó komédia magyar nyelven. – A mű a katolikus papok nőtlenségét gúnyolja párbeszédés formában, melynek szereplői megegyeznek Sztárai Mihály későbbi komédiájának (RMNy 158) szereplőivel: Borbás és Antal bíró, Tamás és Berec pap, Fráter Lukács, a vikárius, a pápa, a püspök; illetőleg a komédiában található még egy szereplő a Gyermekek – aki talán azonos az *Igaz papságnac tiköre* Prologvsának (A3a–A3b) elmondójával.

Szövegkiadás (Toldy-töredék) RMDE I. 581–587; a teljes komédia kritikai kiadása: előkészületben.

A címlap után a nyomtatvány az A2a lapon a komédia szereplőinek nevével, ezt követően az A3a lapon a *Gyermekek* nevű szereplő invokációjával kezdődik. A komédia négy [!] *actus*ban, párbeszédés formában a katolikus papok paráznságát és házassággal kapcsolatos felfogását gúnyolja. A cselekmény sora megegyezik az *Igaz papságnac tiköre* című komédia felépítésével. Sztárai e második komédiájára több utalás is történik. Az *actus*ok bizonyos esetekben további *scaenák*kal bővülnek. A komédia a D5b–D6b lapokon a *Gyermekek* nevű szereplő összefoglalásával zárul.

Budapest *Acad* ④ – Budapest *Acad* cop. (Budapest *Acad*) – Budapest *Nat* cop. (Budapest *Acad*) – Kopenhagen ①

A Dán Királyi Könyvtár nem őrizz arra vonatkozó információt, hogy a nyomtatvány hogyan került hozzájuk. A példány a könyvtár újabb kötésében található. Ugyanakkor a nyomtatvány utolsó, üres lapján található egy possessorbejegyzés, melynek alapján a kötet 1576-ban Hans Konrad birtokában volt. A bejegyzés teljes szövege:

„1 5 † 7 6 Jarr // Zu Gott mein Hoffnung // Hannß Kainratt Gastgeb zur Neustadt [?] // zum Gulden Einhorn”¹⁷ [manu propria]¹⁸

Hans Konrad kilétével kapcsolatosan semmi bizonyos nem mondható. A bejegyzés helyszínének azonosítása is igen problémás. A település neve alapján szóba jöhet többek között akár a Brassó melletti Keresztényfalva, (németül: *Neustadt*, románul: *Cristian*), illetőleg Bécsújhely is (*Wiener Neustadt* vagy *Neustadt*). A lehetőségeket a fogadó neve sem szűkíti le.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy egy másik Hoffgreff–Heltai-nyomtatványban is előbukkan mint possessor egy Hans Konrad. Borsa Gedeon 1983-ban a *Magyar Könyvszemle* hasábjain számolt be arról, hogy a lindai Reichsstädtische Bibliothek őrizz egy teljessége révén unicum példányt *Az evangeliumoc es az epistolac...* (RMNy 91 / S84A) című nyomtatványból, mely első magyar nyelvű perikópánk,

¹⁷ Esetleg Ainkhürn – K. F.

¹⁸ A bejegyzés kiolvasásában köszönöm a segítséget Dr. Berzeviczy Klárának!

	<i>A papoc hazassagarol valo comoedia (1550)</i>	<i>Az igaz papsagnac tiköre (1559)</i>
Actus secundus	[Scaena prima] Antal bíró elmegy a katolikus paphoz, Berec paphoz, hogy elmondja egyezségüket Borbással és vitába szólítsa őt. Berec megijed, mert tudja, hogy egy ilyen vitában alulmaradna, ezért csak úgy megy bele a dologba, ha magukkal viszik a közeli kolostor szerzetesét Fráter Lukácsot is. Elmennek Lukácsért.	Antal bíró elmegy a katolikus paphoz, Berec paphoz, hogy elmondja egyezségüket Borbással és vitába szólítsa őt. Berec megijed, mert tudja, hogy ugyanúgy alulmarad majd, mint legutóbb, ezért csak úgy megy bele a dologba, ha ismét magukkal viszik a közeli kolostor szerzetesét Fráter Lukácsot is. Elmennek Lukácsért.
	[Scaena secunda] Borbás bíró elmegy az evangélikus Tamás paphoz, ismerteti a korábbiakat, Tamás boldogan megy bele a vitába. Eközben rájönnek Berec pap cselére, Borbás utánuk megy, Tamás segítséget kér az Istentől ima formájában.	[Actus tertius] ²⁰ Borbás bíró elmegy az evangélikus Tamás paphoz, ismerteti a korábbiakat, Tamás boldogan megy bele a vitába. Közben rájönnek, hogy Berec pap biztosan újra bevonja a vitába Fráter Lukácsot, együtt elmennek utánuk.
Imádság	Tamás pap imája, melynek lényege, az Isten segítségül hívása. Prédikációként felérő ima, melyben Tamás pap példázatok sorol a Teremtéstől Krisztusig, melyben a házasság szentsége és a parázsnaság folytattak harcot egymással az előbbi győzelmével.	–
Actus tertius / Actus quartus	[Scaena prima] Mind együtt a vikárius háza előtt. Fráter Lukács kiharcolja, hogy egyedül mehessen be a vikáriushoz.	[Scaena prima] Mind együtt a vikárius háza előtt. Fráter Lukács próbál ismét egyedül bemenni a vikáriushoz. A korábbiak tapasztalata alapján ezt a többiek nem engedik.
	[Scaena secunda] 1. A vikárius anélkül, hogy meghallgatná a feleket, börtönbe zárja Tamás papot eretnokség vádjával. 2. Antal és Borbás bíró egyhangúlag háborodnak fel és elhatározzák, hogy felkeresik a pápát.	[Scaena secunda] 1. A vikárius anélkül, hogy meghallgatná a feleket, börtönbe akarja zárni Tamás papot eretnokség vádjával. 2. Hatalmas vita támad, elhatározzák, hogy mind együtt felkeresik a pápát.
Actus quartus / Actus quintus	[Scaena prima] Berec pap, a vikárius és Fráter Lukács észreveszik, hogy Antal és Borbás bíró eltűntek, Lukács kihallgatta őket, elmondja, hogy a pápához mentek. Eltervezik, hogy hogyan járnak túl az eszükön, közben megjelenik Antal, Borbás, a pápa és a püspök.	–

²⁰ A két komédia között itt sorszámok tekintetében felborul az egyensúly, mert ugyanazon eseménysort az 1550-es nyomtatvány egy felvonáson belül két színben, az 1559-es nyomtatvány pedig két különálló felvonásban mutat be.

	<i>A papoc hazassagáról való comoedia (1550)</i>	<i>Az igaz papságnak tiköre (1559)</i>
	[Scaena secunda] A pápa megkérdi, hogy miért vesztek össze. Fráter Lukács elbeszéli, hogy az evangélikus pap, vagyis Tamás pap, mi mindent hord össze a katolikusokkal szemben a szószéken. A pápa máglyahalálra ítéli Tamást. Antal és Borbás bíró valódi tárgyalást akarnak, felszólítva a pápát, hogy amennyiben ez nem történik meg, úgy bottal verik agyon az összes katolikus papot.	A pápa felháborodva kéri számon őket, hogy már megint miért háborgatják őt. Mindkét fél összefoglalja a vita lényegét.
	[Scaena ultima] 1. Kijön Tamás pap a tömlőcből, heves vita kezdődik Tamás pap, valamint a pápa és a püspök között. 2. Tamás pap sikeresen meggyőz mindenkit a házasság szentségéről, és arról, hogy a papok is megházasodhatnak. 3. A pápa, a püspök, a vikárius, Fráter Lukács és Berec pap elhatározza, hogy megházasodnak. Azon tanakodnak, hogy kinek kit kéne feleségül vennie. 4. Antal és Borbás bíró kibékülnek.	1. Heves vita kezdődik Tamás pap, valamint a pápa és a püspök között. 2. Tamás pap sikeresen meggyőz mindenkit arról, hogy mi a valódi szentsége a papi szolgálatnak, s ezáltal mi a teendője annak, aki Istent akarja szolgálni. 3. A katolikus oldalon állók rájönnek, hogy az elvárásoknak nem tudnak megfelelni. 4. A pápa, a püspök, a vikárius, Fráter Lukács és Berec pap elhatározza, hogy világi szakmához látnak, ki kovács, ki földműves lesz. 5. Antal és Borbás bíró kibékülnek.
Epilógus	A Gyermekek összefoglalja a történeteket, s hálaadásra szólítja fel a hallgatóságot, hogy megismerhették az igazságot.	–

Hivatkozott irodalom

- BORSA Gedeon, *Bibliográfiai adalékok a korai magyar nyelvű perikopáskönyvekhez = Magyar Könyvszemle* 99(1983), 404–409.
- LATZKOVITS Miklós, *Mikor és miért írta Sztárai az Igaz papságnak tikörét? = Irodalomtörténeti Közlemények* 104(2000), 3–4, 378.
- MOLNÁR József, *A könyvnyomtatás hatása a magyar irodalmi nyelv kialakulására a XVI. században 1526–1576 között = Magyar Könyvszemle* 77(1961), 429.
- TOLDY Ferenc, *A magyar költészet története I–II.*, Pest, Heckenast Gusztáv, 1854.
- TOLDY Ferenc, *Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez = Értekezések a Magyar Tudom. Akademia Nyelv- és Széptudományi Osztálya köréből, I. kötet, 1867–1869*, szerk. Toldy Ferenc, Pest, Eggenberger-féle Magyar Akadémiai Könyvkereskedés, 1870.
- VARJAS Béla, *A magyar könyvkiadás kezdetei és a krakkói magyar nyelvű kiadványok = Tanulmányok a magyar–lengyel irodalmi kapcsolatok köréből*, szerk. Csapláros István, Hopp Lajos, Jan Reychman, Sziklay László, Bp., Akadémiai, 1969.

KŐRÖSI FERENC